

İRAN'DA UNUTULMUŞ BİR TOPLUM: TÜRKMEN SAHRA TÜRKMENLERİ

Türel YILMAZ*

Özet

Türkmen Sahra, bugün İran sınırları içinde yer alan ve 2 milyonu aşkın Türkün yaşadığı bir bölgedir. Ancak, bu bölge ve İran Türkmenleri hakkında fazla bilgi bulunmadığı gibi, uluslar arası toplumda ve Türkiye'de fazla tanınmamaktadır. İran Türkmenleri, Azerilerden sonra İran'da ikinci büyük Türk topluluğu teşkil etmekte olup, "Türklüklerini" bütün olumsuzluklara rağmen korumayı başarmışlardır.

Anahtar kavramlar: Türkmen sahra, Türkmenler, İran Türkleri, İran, Türkmen Cumhuriyeti

A FORGOTTEN COMMUNITY IN IRAN: SAHARA TURKOMANS

Abstract

Turkoman Sahara is a region within Iranian borders where more than two million Turks live today. However, there is not much information about this place and Iran Turkomans. Therefore this place is not well known both in international community and in Turkey. Iranian Turkomans are the second largest Turkish community in Iran after Azeris and reable to save their "Turkishness" inspite of all negativeness.

Key words: Turkoman Sahara, Turkomans, Iran Turkomans, Iran, Turkoman Republic

* Doç. Dr. Gazi Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü

Giriş

Dünya üzerinde günümüzde, Oğuz-Türk boyları tarafından kurulan iki bağımsız ülke mevcuttur: Türkiye ve Türkmenistan. Ancak, bunların dışında, dünyanın çeşitli yerlerinde, değişik devletler içinde (Irak, İran, Suriye, Afganistan, Rusya Federasyonu, Çin ve Balkanlar) yaşayan milyonlarca Türk ile birlikte, bugün için olağanüstü bir Türk/Türkmen¹ nüfus ortaya çıkmaktadır.

Türkiye’de bugüne kadar dünya Türkleri/Türkmenleri ile ilgili pek çok şeyin yazılıp çizilmesine rağmen, Oğuz boyundan gelen ve sayılarının 2-2.5 milyon arasında olduğu tahmin edilen İran Türkmenleri ihmal edildiği gibi, bu konuda hemen hemen hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Bugün, Türkiye’de “Türk Dünyası” ile ilgili olarak yapılan hiçbir ulusal ve uluslararası toplantı veya konferanslarda İran Türkmenlerinden ya da onların asırlardır yaşadıkları Türkmen Sahra bölgesinden hiç bahsedilmemektedir.

Türkmen Sahra bölgesinde yaşayan ve Türkmenlerin milli şairi Mahdum Kulu’yu sinelerinden çıkaran Göklenler başta olmak üzere bölgedeki bütün Türkmenler, İran’da “*Türklüklerini*” en fazla koruyan toplum olarak bilinmektedirler. Ayrıca, Türkiye’ye olan bağlılıkları, cesaretleri ve inançları ile gerçekten önemli özellikler arz eden bir toplumdur.² Ancak, İran sınırları içinde kendi olanakları ile varlıklarını sürdürme savaşı veren Türkmenler, fazlasıyla ihmal edilmiş olup, sorunlarıyla baş başa yaşamaktadırlar. Bu çerçevede söz konusu çalışmadaki amacımız, İran sınırları içinde bulunan ve Türkmen Sahra adı verilen bölgede yaşayan, Orta Asya Türkleri ile Batı Türkleri arasında köprü konumunda olan ve sayıları 2 milyonu aşkın İran Türkmenlerinin durumunu, sınırlı kaynaklarla ele alarak incelemektir.

¹ Bugün, “Türkmen” olarak ifade edilen topluluklarla kast edilen Oğuz boylarından gelen Türklerdir. “Türkmen” kelimesinin nasıl ortaya çıktığını Faruk Sümer şu şekilde açıklamaktadır: “*Bilhassa ticari münasebetler nedeniyle X. yüzyıldan itibaren aralarında yayılmaya başladığını bildiğimiz İslamlığın, XI. yüzyılda Oğuzlardan ezici çoğunluğun dini haline geldiği görülüyor. Bunun sonucunda, Oğuzlara XI. yüzyılda Türkmen adı verilmiştir ki, bu ad aşağı yukarı iki asır sonra her yerde Oğuz’un yerini almış ve Oğuz sözü destanlar ile hatıraları yaşatılan ataların adı olarak Türkmenler arasında uzun müddet yaşamıştır.*” Faruk Sümer, “Oğuzlar (Türkmenler)”, *Yeni Türkiye* (Türk Dünyası Özel Sayısı I), Yıl 3, S.15, Mayıs-Haziran 1997, s.252. (Bu makale, Faruk Sümer’in *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları* isimli eserinin “Giriş” kısmıdır.)

² Mustafa Balbay, *İran Raporu*, Cumhuriyet Kitapları, 2.B., İstanbul, 2006, s.124.

İran'ın Etnik Yapısı

İran, tarihin hiçbir döneminde, gerek etnik, gerekse siyasi, kültürel, sosyal, dilsel ve diğer alanlarda tek yönlü bir ülke profiline sahip olmamıştır. Ülkede farklı etnik grupların olması, bu ülke toplumunu siyasi, kültürel, dilsel ve diğer alanlarda da karmaşık hale getirmiştir. Ancak, 1925 yılından itibaren Şah Rıza Pehlevi'nin politikalarıyla, İran toplum yapısı, “*Fars kimliği*” başat konuma getirilerek, değiştirilmeye çalışılmıştır.

İran'da resmi nüfus sayımı, en son 1996 yılı Ekim ayında yapıldı. Yapılan sayım sonucunda, nüfusun toplam 59.5 milyon olduğu açıklandı. 1998'de yapılan Belediye Meclis seçimlerinde, nüfusun gayri resmi olarak 61.839.435 olduğu belirtildi. Temmuz 1999'da tahmini olarak ise 65.179.752 olarak ifade edilen İran nüfusunun 2005 yılı itibariyle, 70 milyonun biraz üzerinde olduğunu söylemek mümkündür.³

İran nüfusunun yüzde 98'i Müslüman olup, bunun yüzde 90'ı Şii, yüzde 10'u ise Sünnidir. Söz konusu nüfusun iki ana unsuru ise Farslar ve Azeri Türklerdir. Bu iki unsurun genel nüfusa oranları yüzde 75 civarında olup, geri kalan yüzde 25'lik kesimi ise, Azerilerin dışındaki çeşitli sayıda Türk toplulukları (Türkmenler, Kaşgailer, Afşarlar, Hamseler, Halaçlar, Boyar Ahmet, Karagözlü, Agaçeriler vb.)⁴, Araplar, Kürtler, Beluciler, Hristiyanlar, Yahudiler ve diğerleri oluşturmaktadırlar.⁵ İran'da yaşayan Türklerin nüfusu ile ilgili kesin bir rakam olmamakla birlikte, Dünya Bankası ülke profilleri veri tabanına göre, yukarıda belirtilen tahmini nüfustan farklı olarak, İran'ın nüfusu 66.1 milyon olup, bunun yüzde 42'sini Türkler teşkil etmektedirler.⁶

İran Türkmenleri

Türklerin İran'daki varlıkları miladi başlarına kadar uzanmaktadır. İran'a yapılan ilk Türk göçleri ve yerleşimlerinin miladi başlarında “*Kırmızı*” ve “*Ak Hun*” gruplarının gelmeleriyle gerçekleştiği bilinmektedir.⁷ Türk akıncıları İran'a iki koldan, Kafkasya ve Amu-derya üzerinden gelmeye başladılar. Türklerin İran'la temaslarının M.Ö. IV. yüzyıla kadar gerilere

³ Balbay, s.117.

⁴ İran'daki Türk toplulukları için ayrıca bkz. Bilgehan A. Gökdağ-M. Rıza Heyet, “İran Türklerinde Kimlik Meselesi”, *bilig*, S.30, Yaz 2004, s.51.

⁵ Balbay, s.117-118.

⁶ Bu konuda bkz. Gökdağ-Heyet, .52.

⁷ Ahmet Annaberdiyev, *İran Türkmenleri (1881-1979)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ana Bilim Dalı, İstanbul, 2006, s.77.

gittiğini, Bizans, eski Pehlevi, Gürcü, Ermeni ve Ablan kaynaklarında yer alan birçok bilgi kanıtlamaktadır.⁸

1040 yılında o dönemde İran topraklarında hüküm süren Gazneliler ile Selçuklular arasında cereyan eden Dandanakan Savaşında Gaznelilerin yenilmesinden sonra İran kapıları tamamen Türklere açılmış oldu. Bu tarihten başlamak üzere de yaklaşık 1000 yıl boyunca, Türkler İran'da egemen güç olacaklardır. Bu süreç içerisinde, İran'da arka arkaya Selçuklular, İlhanlılar, Celayirliler, Timürlüler, Kara-koyunlu, Ak-koyunlu, Safeviler, Afşarlar ve Kaçarlar yönetiminde bulundular.⁹

1925 yılına kadar devlet bazında İran'ın asli unsurları olarak kabul edilen Türkler, 1850 yılından itibaren, İran'da gelişen bir dizi siyasi olaylar nedeniyle itibar kaybetmeye başladılar. Nihayetinde, 1925 yılında İran'da Pehlevi hanedanlığının iktidarı ile birlikte, iktidar yapısının Pan-İranist ve Fars milliyetçisi söylemlere göre şekillenmeye başlaması/şekillenmesi, Türkleri karşı cephede yer almaya zorlamış oldu.¹⁰

Asırlar boyunca Türklerin yönetiminde kalan Farslar, 1925 yılında Kaçar Hanedanlığının sona ermesiyle yönetimi ele geçirdiler. Bu tarihten itibaren de olası bir Türk milliyetçiliğini kendi yönetimleri için bir tehlike olarak gördüler ve başta Azeriler olmak üzere İran'daki Türkler/Türkmenler üzerinde sistemli bir asimilasyon politikası uygulamaya başladılar.¹¹

İran'da yaşayan Türk topluluklarının Azerilerden sonra ikinci en önemli grubunu Türkmen Sahra bölgesinde yaşayan ve sayıları 2-2.5 milyon civarında olan Sünni Türkmenler oluşturmaktadırlar.¹²

İran Türkmenlerinin yaşadıkları bölgeye İran kaynaklarında Deşt-e Gorgan denilmekle birlikte, bu bölge, Türkmenler arasında "*Türkmen Sahra*" olarak adlandırılmaktadır. Türkmenistan sınırından başlayıp, Hazar Denizine kadar olan söz konusu bölge, İran'ın 18.572 km kare yüzölçümüne sahip olan Gülistan Eyaleti içinde yer almakta olup, bu Eyaletin de 16.375 km. karelik alanını kapsamaktadır.¹³

Türkmen Sahra Türkleri, eski Oğuz boylarından Salur, İmur, Dodurga Türklerinin soylarından gelmekte olup, şimdi Göklen, Yomut ve Teke

⁸ Aygün Attar, *İran'ın Etnik Yapısı (Yakın Dönem ve Günümüzde)*, Divan Yayıncılık, Ankara, 2006, s.62.

⁹ Attar, s.67.

¹⁰ Attar, s.223.

¹¹ Balbay, s.121.

¹² Balbay, s.124.

¹³ Ahmet Annaberdiyev, s.xxxı. Türkmen Sahra Türklerinin yaşadıkları alan 23.000 km kare olarak da belirtilmektedir. Çünkü bu alana Horasan bölgesinde yaşayan bir kısım Türkmenler de dâhil edilmektedir. Bu konuda bkz. Ali Kafkasyalı, *İran Türkleri Aşık Muhitleri*, Eser Ofset, Erzurum, 2006, s.231.

Türkmenleri adlarıyla anılmaktadırlar.¹⁴ İran’da yaşayan bu Türkmenler, Safeviler döneminde Şiiliğin siyasi amaçlarla kullanılmasından sonra Sünni Türkistan Türkleri ile Şii İranlılar arasındaki mücadelelerde en çok zarar gören topluluk olmuşlardır.¹⁵

Türkmenistan, Çarlık Rusya’sı ve İran arasında 1881 Aralık ayında imzalanan bir antlaşma ile iki ülke arasında paylaşıldı. Bu tarihten itibaren, Çarlık Rusya’sı içinde kalan Türkmen topraklarında yaşayan Türkler, genel bir adla “*Türkmenler*” olarak varlıklarını devam ettirirken, İran sınırları içinde kalanlar ise, aşiret yapısı içinde etnik ve milli oluşumlarını gerçekleştiremeden İran’da yaşamaya devam ettiler ve “*İran Türkmenleri*” olarak anıldılar.¹⁶

Türkmen Sahra bölgesinde yaşayan Türkmenler, Türklüklerini, gelenek ve göreneklerini korumayı başardıkları gibi, İran yönetimine karşı tutum sergileyerek, bağımsızlıklarını ilan etme yolunda faaliyetlerde de bulundular.

İran’daki Türkmenlerin Bağımsızlık Mücadeleleri

Türkmenlerin, bağımsızlık mücadeleleri, 1920’li yılların başlarında ortaya çıktı ve 20 Mayıs 1924 tarihinde İran’dan koparak, İran Türkmenleri bağımsız “*Türkmen Cumhuriyeti*”ni ilan ettiler. Bağımsız Türkmen Cumhuriyeti’nin başına Osman Ahund getirildi ve ayrıca, önemli konuların/sorunların görüşüleceği ve bir çeşit parlamento niteliğinde olan “*Aksakal Meclisi*” oluşturuldu. Türkmen Cumhuriyeti’ni ilan eden Türkmenler, sadece kendilerine ait olan ve o dönemde Esterabad Eyaleti içinde olan Türkmen Sahra bölgesinin bağımsızlığını savunmaktaydılar. Bağımsızlığını savundukları bölgenin sınırları ise, batıdan doğuya Hazar Denizinden Bocnurd’a ve güneyden kuzeye Esterabad’tan Türkmenistan’a kadar olan bölgeyi kapsamaktaydı. Diğer bir deyişle, Türkmenler, asırlardır yaşadıkları/yaşamaya devam ettikleri topraklarının bağımsızlığını istemekteydiler.¹⁷

Türkmenlerin bu aşamada diğer bir deyişle, İran’a karşı yürüttükleri bağımsızlık mücadelelerinde, Türkiye ile ilişkiler kurmaya çalıştıkları gözlenmektedir. Türkmenler, askeri anlamda yürüttükleri mücadeleleri için tecrübeli komutanlara ihtiyaç duymaktaydılar. Tecrübeli komutanların yetişmesi için de bir askeri teşkilat oluşturmak, diğer bir deyişle askeri bir okul açmak gerekliydi. Bu nedenle Türkmen yönetimi, Türkiye’den Türk subayları-

¹⁴ Kafkasyalı, s.231.

¹⁵ Mehmet Saray, “İran Türkleri”, *Yeni Türkiye* (Türk Dünyası Özel Sayısı II), Yıl 3, S.16, Temmuz-Ağustos, 1997, s.1642.

¹⁶ Annaberdiyev, s.xii.

¹⁷ Annaberdiyev, s.49.

nı “öğretmen” olarak davet etti. Öğretmen olarak davet edilen bu subayların hepsi, Enver Paşa ile birlikte “*Türkistan hareketi*” içinde yer almış kişilerdi.¹⁸

Türkmenler, bağımsızlıklarını kabul ettirmek ve güçlerini artırmak için büyük bir çaba gösterirlerken, 1925 yılı içinde İran yönetimi tarafından Türkmenlere karşı tam bir seferberlik ilan edildi. Bu arada, İran yönetiminde de karışıklıklar baş göstermişti. Tahran’da Rıza Han, İngiltere’nin desteğiyle İran tahtına geçmek için hazırlıklara başlamıştı. Ancak, Rıza Han’ın tahta çıkması için son bir hamle kalmıştı: *Türkmen ayaklanmasını bastırmak*.¹⁹

1925 yılı Haziran ayında Türkmenler ve hükümet birlikleri arasında Bocnurd bölgesinde çarpışmalar oldu. Bu çarpışmalar neticesinde, Türkmenler, sayı ve teçhizat olarak kendilerinden üstün olan İran birlikleri karşında gerileyerek, Sahra’nın içlerine doğru çekildiler. Bunun üzerine, 1925 yılı Temmuz ayında Omçali’de Türkmen ileri gelenleri, bir toplantı düzenleyerek, durum değerlendirmesi yaptılar. Söz konusu toplantıda, katılımcıların büyük çoğunluğunun desteğiyle, “*İran hükümeti, bağımsız Türkmen Cumhuriyeti’ni tanıyana kadar mücadeleye devam etmek*” yönünde karar alındı. Ancak, bu toplantının hemen akabinde, 22 Temmuz 1925 tarihinde Meşhed’te Bocnurd Hanı Moazzez ve yakınındaki birkaç akrabasıyla yakın adamları, “*Türkmen boyları arasında hükümet aleyhine propaganda yapmak ve onları isyana teşvik etmek*” suçuyla idam edildiler.²⁰ Bu idamlar, Türkmen hareketini durdurmamakla birlikte, hareketin İran hükümeti lehine zayıfladığının açık göstergesiydi.

1925 Ekim ayından itibaren, Türkmenler, İran birlikleri karşısında zor bir duruma düştüler. Hükümet birlikleri, Türkmenlerin yoğunluklu oldukları, Gümüş Tepe, Akkala ve Günbed-e Kavus istikametinde harekete geçerek, Türk direnişini durdurdular.²¹

Türkmen direnişinin kırıldığı dönemde, 31 Ekim 1925 tarihinde Beşinci Meclis, Kaçar Hanedanlığından Ahmet Şah’ı İran tahtından indirerek, yerine Rıza Han’ı “İran Şehinşahi” ilan etti. Böylece, İran’da yüzyıllardır hüküm süren Türk Kaçar Hanedanlığı dönemi resmen sona ermekteydi.²² İran’da Pehlevi Hanedanlığının iktidara geldiği bu tarih, sadece Türkmen Sahra’daki Türkmenler için değil, başta Azeri Türkleri olmak üzere bütün İran’daki Türkler için zor bir dönemin başladığının ilk işareti idi.

Rıza Han’ın iktidara gelmesiyle, 12 Kasım 1925 tarihinde başta bağımsız Türkmen Cumhuriyeti’nin Başkanı Osman Ahund olmak üzere bir-

¹⁸ Annaberdiyev, s.49.

¹⁹ Annaberdiyev, s.52.

²⁰ Annaberdiyev, s.53-54.

²¹ Annaberdiyev, s.56.

²² İran’da taht değişikliği hk. Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, Alkım Yayınları, Genişletilmiş 15. Baskı, İstanbul, 2005, s.208-209.

çok Türkmen boy liderleri Türkmen Sahra'yı terk ederek, Türkmenistan'a geçmek zorunda kaldılar. 1925 yılının Aralık ayına gelindiğinde ise, bu bölgedeki Türkmen ayaklanması/bağımsızlık mücadelesi tamamen bastırılmış bulunmaktaydı.²³

İran Yönetimlerinin Türkmen Politikası

Şah Rıza Pehlevi, İran tahtına geçtikten ve Türkmen ayaklanmasını tamamen bastırdıktan sonra, hızlı bir şekilde Türkmenlerin bir daha harekete geçmelerini engellemek için tedbirler almaya başladı. Bu tedbirler çerçevesinde ilk iş olarak, Türkmenlerin silahlarını topladı. Bundan sonra, Türkmenlerin meskun olduğu bölgelerde, yönetimin her kademesine İranlı memurları görevlendirdi. Bunların dışında, bölgedeki Türkmen varlığı için asıl tehlike arz eden, Türkmenleri “İranlılaştırmak” ya da “Farslaştırmak”²⁴ amacıyla bölgedeki bütün Türkmen okullarının kapatılmasıydı. Kapatılan okulların yerine Farsça eğitim verme zorunluluğu olan okullar açıldı. Türkmen dilinde eğitim veren okullar, Farsça eğitim verme koşuluyla eğitimlerine devam edebileceklerdi. Pehlevi rejiminin yasakları, zaman geçtikçe farklı alanlara da kaydı ve Türkmenlerin milli kıyafetlerini giymeleri ve hatta geleneksel içecekleri yeşil çayı içmeleri bile yasaklandı.²⁵

Şah Rıza Pehlevi'nin iktidara gelmesinden sonra İran hükümeti, Türkmenleri sindirmek ya da asimile etmek amacıyla en çok uygulanan yöntemlerden birine başvurdu: *Sistematik göç*. İran yönetimi, bölgedeki Türkmenleri dengelemek amacıyla, İran sınırları içinde yaşayan binlerce Berberi²⁶ asıllı kişileri Türkmen Sahra'ya göç ettirerek, bunları sistemli bir şekilde bölgeye yerleştirdi. Bunu yaparken İran hükümeti, Berberileri Türkmenlere karşı bir “*silah*” olarak kullanmayı amaçlamıştır.²⁷

İran'da Pehleviler döneminde başlatılan Farslaştırma politikasında Kürtler de kullanılmıştır. Kuzey Horasan'daki Guçan kentinin kuzey bölgelerinde bir kısım Kürt nüfus da bulunmaktadır. Yine aynı bölgede bulunan Dergez ve Aşhane'de ise Türkmenler ve Kürtler karışık halde yaşamaktadır-

²³ Annaberdiyev, s.57-58.

²⁴ Şah Rıza Pehlevi ile başlayan “Farslaştırma” ya da “Fars milliyetçiliği” hak. Geniş bilgi için bkz. Attar, s.88-103.

²⁵ Annaberdiyev, s.80-82.

²⁶ Hazaralar, Doğu ve Batı olmak üzere iki gruptan oluşmaktadırlar. Doğu Berberi Hazaraları olarak bilinen grup, gerçek Hazaralardır. Bunlar asıl yerleşik olarak Afganistan'ın ortasında bulunmaktadır. Ayrıca, Türkmenistan, Tacikistan, İran ve Pakistan Belucistan'ında da önemli sayıda Doğu Berberi Hazara topluluğunun yaşadığı bilinmektedir. Bunların büyük bir çoğunluğu Şii'dirler. Bu konuda bkz. Rafael Blaga, *İran Halklar El Kitabı*, 1997, s.237 (Annaberdiyev, s.84'ten naklen).

²⁷ Annaberdiyev, s.84.

lar. Günbed-e Kavus'ta çok az sayıda Kürt mahalleleri mevcuttur. Türkmenler gibi Sünni inanca sahip olan söz konusu Kürtler, Pehlevi döneminde Kermansah'tan Türkmenlerin bölünmesi amacıyla bölgeye zorla yerleştirilmişlerdir. Ancak, şunu önemle belirtmek gerekir ki, İran yönetiminin amacı burada gerçekleşmemiş, bu Kürtler, halihazırda "Türkmen-Kürt kardeşliği"ni savunmakta olup, bölgede herhangi bir istikrarsızlığın çıkmasına meydan vermemektedirler.

1925 yılında Rusya-İngiltere ve İran tarafından yapılan nüfus tespitlerinde, Türkmen Sahra halkının tamamının Türklerden oluştuğu kaydedilmekteyken, bu demografik yapı, Pehlevi hanedanlığının başlamasıyla sistemli bir şekilde yukarıda bahsedilen politikalarla değiştirilmeye başlandı. Bu politikaya zaman zaman basına yansıdığı kadarıyla edinilen bilgiler doğrultusunda, 1979 İran İslam Devriminden sonra da devam edildi.²⁸ Özellikle son dönemde, İran Bakanlar Kurulunun 2005 yılında verdiği bir kararla, Kuzeydoğuda Hazar Denizi kıyısında bulunan Gülistan Eyaletindeki Türkmen köylerinin (Zeytunli ve Purhan) nüfusunun büyük bir çoğunluğunu Beluç ve Sistanilerin oluşturduğu Nizamabad köyü ile birleştirilerek, bu birleşik köye Farsça bir isim olan "Neginşehr" adı verildiği kaydedilmektedir. Bundan başka, Türkmen ili olan Omçali'nin adının Farsça bir isim olan "Siminşehr" olarak değiştirildiği, Günbed-e Kavus'a bağlı Omçali, Garki ve Kotuk köylerinin isimlerinin ise, coğrafi haritalardan çıkarıldığı da ifade edilmektedir.²⁹

İran, bir Türkmen şehri olan Günbed-e Kavus'a yakın bölgelerde yer alan Türkmen köylerini, Türkmen yoğunluklu nüfus bölgelerinin oluşmasını engellemek amacıyla Günbed-e Kavus ile birleştirmekten özenle kaçınmaktadır. Nitekim, 15 Aralık 2005 Şehir Şurası seçimlerinde Türkmenler, en önemli kentleri olan Günbed-e Kavus'ta seçimleri kaybetmişlerdir.

Yaşar Kalafat'ın da belirttiği üzere, İran parlamentosunda, Türkmen Sahra Partisinden üç Türkmen milletvekili bulunmaktadır.³⁰ Ancak, Türk-

²⁸ Burada vurgulanması gereken önemli hususlardan birisi de İran Türkmenlerinin yeni İran yönetimine karşı da mücadele yürütmüş olmalarıdır. 1979 İran İslam Devriminin hemen arkasından, Türkmenler, otonomi elde etmek için harekete geçmişler, ayrıca Türkmen Halkının Kültürel ve Siyasi Örgütü adı altında örgütlenmişlerdir. 7 Mart 1979 tarihinde İran yönetimi ile silahlı bir mücadeleye girmişler, ancak bu mücadele 7 Şubat 1980 tarihinde kanlı bir şekilde bastırıldığı gibi, lider kadroları, tutuklanarak idam edilmişlerdir.

²⁹ Bu konuda bkz. "İran Yönetimi Türkmen Sahra'yı Baskı Altında Tutuyor"; <http://www.yorturkvakfi.com/turkish/modules.php?name=News&file=print&sid=274>, 05.02.2007.

³⁰ Yaşar Kalafat, "Horasan Türk Halk İnançları", http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/kalafat_horosan.pdf, 05.02.2007.

menler, İran Parlamentosunda daha fazla milletvekili ile temsil edilmek istemektedirler.

Türkmen Sahra bölgesinde yaşayan Türkmenler, kültürel, siyasi alanlarda olduğu gibi ekonomik alanda da oldukça geri kalmışlardır.³¹ Bölgeden gelen bilgi ve yapılan araştırmalar çerçevesinde, Türkmen Sahra'nın Hazar Denizi kıyısında yer alan Gümüş Tepe ilçesi civarında çok miktarda doğalgaz ve petrol rezervlerinin bulunduğu kaydedilmektedir. Ancak, İran yönetiminin buradaki yeraltı zenginliklerinin işletilip, kullanılmasına izin vermediği belirtilmektedir. Yöre halkı, doğalgaz ihtiyacını Mazenderen ve Nika'dan karşılamaktadır.

Türkiye'nin Türkmen Sahra Politikası

Bu başlık altında öncelikle sorulması gereken soru şudur: *Türkiye'nin Türkmen Sahra bölgesine ilişkin bir politikası var mı?* Yapılan araştırma ve incelemelere bakıldığında bu konuda Atatürk dönemi bir tarafa bırakılırsa, hiçbir şekilde olumlu bir gelişmenin olmadığı, hatta bunlar hakkında herhangi bir bilgi sahibi dahi olunmadığı ortaya çıkmaktadır.

Annaberdiev'e göre, 1978-1980 yılları arasında Türkiye'nin Tahran Büyükelçiliğini yapmış olan Turgut Tülümen, hatıralarında istemeyerek de olsa, bir gerçeği, yani Türkiye'nin sadece Türkmen Sahra'daki Türklere değil, bütün İran Türklere olan ilgisizliğini ortaya koymaktadır. Buna göre, Tülümen söz konusu hatıralarında Türkiye'nin İran Türklere olan ilgisizliğini ortaya çıkaran bir anısını şu şekilde anlatmaktadır: "*Rıza Şah Pehlevi'nin mozolesine çelenk koymak, o günlerde güven mektubu sunan büyükelçilerin en önemli fonksiyonlarından biri sayılıyordu. ... Günü geldiğinde, bana refakat edecek mihmandarın değişmiş olduğu dikkatimi çekti. Arabaya bindikten sonra yeni mihmandarım İngilizce olarak içini dökmeye başladı: 'Ben Azeri Türküyüm, ama iki kelime Türkçe bilmiyorum. Beni Fars kültürü ile yetiştirdiler. Babam bir Latin Amerika ülkesinde büyükelçidir. Mozoleye çelenk koyacağınızı duyunca, mihmandar arkadaştan yerini bana bırakmasını rica ettim. Böyle bir günde Türk Büyükelçisi'ne bir Azeri Türkünün refakat etmesinin daha doğru olacağını düşündüm.' Kulaklarıma inanmıyordum. Azeri Türkleri üzerinde devamlı baskı yapıldığını ve ana dillerinde eğitim görmelerine müsaade edilmediğini biliyordum, ama böyle bir tezahüratı beklemiyordum.*"³²

Türkiye'nin İran Türkleri konusundaki ilgisi aslında Atatürk döneminde mevcuttu. Nitekim, Mustafa Kemal Atatürk'ün, 1924 yılında

³¹ Saray, s.1642.

³² Turgut Tülümen, *İran Devrimi Hatıraları*, İstanbul, 1978, s.21 (Annaberdiev, s.101'den naklen).

İran'daki Türkmenlerin askeri eğitimine yardımcı olduğu ve 1935 yılında da Türk Dünyasına yardım için oluşturduğu fondan İran Türkmenlerinin de pay aldıkları bilinmektedir.

6 Ekim 1925 tarihinde Atatürk tarafından Türkiye'nin Tahran Büyükelçiliğine atanan Mahmut Şevket Esenal, bu görevi sırasında Büyükelçilik olanaklarını da kullanarak, özellikle İran'daki Türkmen gençlerinin Türkiye'de eğitim almaları konusunda büyük yardımlarda bulunmuştur.³³ Ancak, Atatürk'ün ölümünden sonra geçen süre içinde İran'daki Türkmenler de büyük ölçüde unutulup gittiler. Bu unutulmuş/unutuluş, 20. yüzyılın sonuna kadar devam etti.

Türkiye'de, özellikle 1990 yılından sonra İran'da Azeri Türklerle birlikte, diğer başka Türk grupların da yaşadıkları dikkat çekmeye başladı ve bazı eserlerde ve İran'a yapılan gezi notlarında yer aldı.³⁴ Bunlardan bir tanesi, Yaşar Kalafat'ın 2005 yılında bir konferans için gerçekleştirdiği İran seyahati sırasında izlenimlerini anlattığı yazıdır. Yaşar Kalafat, İran'da Türkler arasında yaptıkları konuşmalarda, İran Türkmenlerinin, Türkiye'den kültür alanında destek beklediklerini ve TİKA'nın "10 bin öğrenci projesi"nden kendileri için ayrı kontenjan belirlenmesini istediklerini belirtmiştir.³⁵ Bundan sonra da bölgeye ilişkin bazı yazılar, tezler yazılmasına rağmen, bunların yeterli olmadığı gözlenmektedir.

Sonuç

İran'da yaşayan Türkmenler, kültürlerini/kimliklerini ayakta tutabilmek ve yaşatabilmek için tek başlarına mücadelelerini devam ettirmektedirler. Bunu da kurdukları ve son derece zor şartlar altında çalışan Mahdum Kulu Feraği ve Miras Şiir ve Edebiyat Cemiyetleri aracılığıyla yapmaya çalışmaktadırlar.

Türkmen Sahra'daki Türkmenler, 1991 yılında oluşturulan "Dünya Türkmenleri İnsanperver Birliği" toplantılarında dönemin Türkmenistan Devlet Başkanı Saparmurad Niyazov tarafından hatırlanmış, ancak daha sonra Türkmenistan'ın İran ile yaptığı petrol-doğalgaz antlaşmaları nedeniyle, diğer bir deyişle, ekonomik çıkarlardan dolayı yeniden yalnızlığa itilmişlerdir.

Tarihte ilk kez, 11 Eylül 2005 tarihinde Gürgen'de Madum Kulu Feraği Cemiyeti ve Türkmen Ansiklopedisi Merkezinin organizasyonu ile bir konferans yapıldı ve bu konferansa, sembolik sayıda da olsa Türkiye'den

³³ Annaberdiyev, s.103.

³⁴ Türkmen Sahra Türkmenlerinden, gerçekte önceden de yazılmış bazı bilimsel eserlerde bahsedilmiş olmasına rağmen, bunlar çok genel kalmıştır. Diğer bir deyişle, orada bir Türkmen varlığının bilinmesine rağmen, ihmal edilmişlerdir.

³⁵ Bu konuda bkz. Kalafat, "Horasan Türk Halk İnançları",

de temsilciler katıldı. Bu gibi bilimsel/kültürel faaliyetlerin yaygınlaştırılması hem İran'daki Türkmenlerin tanıtılması hem de onların durumlarına dikkat çekilmesi açısından oldukça faydalı olacaktır.

Kısacası, İran Türkleri, İran'da yaşayan bir toplum olarak, kültürlerini ve "Türklüklerini" yaşatabilmek/varlıklarını koruyabilmek için İran yönetiminden kendilerine biraz daha fazla ekonomik, kültürel ve sosyal anlamda hak talep etmektedirler.

KAYNAKÇA

Annaberdiev, Ahmet, *İran Türkmenleri (1881-1979)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ana Bilim Dalı, İstanbul, 2006.

Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, Alkım Yayınları, Genişletilmiş 15. Baskı, İstanbul, 2005.

Attar, Aygün *İran'ın Etnik Yapısı (Yakın Dönem ve Günümüzde)*, Divan Yayıncılık, Ankara, 2006.

Balbay, Mustafa, *İran Raporu*, Cumhuriyet Kitapları, 2.B., İstanbul, 2006.

Gökdağ, Bilgehan A.-Heyet, M. Rıza, "İran Türklerinde Kimlik Meselesi", *bilig*, S.30, Yaz 2004.

"İran Yönetimi Türkmen Sahra'yı Baskı Altında Tutuyor"; <http://www.yorturkvakfi.com/turkish/modules.php?name=News&file=print&sid=274,05.02.2007>.

Kafkasyalı, Ali, *İran Türkleri Aşık Muhitleri*, Eser Ofset, Erzurum, 2006.

Kalafat, Yaşar, "Horasan Türk Halk İnançları"; http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/kalafat_horosan.pdf, 05.02.2007.

Saray, Mehmet, "İran Türkleri", *Yeni Türkiye* (Türk Dünyası Özel Sayısı II), Yıl 3, S.16, Temmuz-Ağustos, 1997.

Sümer, Faruk, "Oğuzlar (Türkmenler)", *Yeni Türkiye* (Türk Dünyası Özel Sayısı I), Yıl 3, S.15, Mayıs-Haziran 1997.